

OKAMNELO ŽIVLJENJE V LOŠKIH HRIBIH

V. Jura

Nekje na ozemlju današnje Jelovice sva, zvesti spremljevalec skozi davnine, dočkala konec triasne periode. Tam so mahovnjaki, trdoživnjaki, korale in drugi organizmi ustvarjali apnenčeve grebene. Južno od tam, na ozemlju zgornje Selške doline med Železniki in Področtom, morje ni bilo več ugodno za nastanek grebenov. Morsko dno je bilo tam pokrito z apnenčevim blatom sive do črne barve, ki ni bilo posebno ugoden življenjski prostor. Iz blata so nastali sivi do črni apnenci in dolomiti. V obojih je nekaj kremenice, večkrat pa so vmes tudi leče črnega roženca.

In prav sem, na ozemlje zgornje Selške doline, se pomakniva in pogledjva, kakšno je življenje. Kakšno razočaranje! Nikjer ni več bujnih grebenov z mahovnjaki, trdoživnjaki, koralami morskimi gobami, algami in praživalcami. Tu in tam preplašiva ribo, ki zbeži pred nama in spet sva sama. Zastonj mešava po črnem glinenem blatu, nikjer ni življenja, le drobne lesketajoče luske sljude nama kdaj pa kdaj vžgo iskrico upanja. Vendar zaman. Tako blodiva po jurskem morju današnje loške pokrajine sem ter tja in iščeva morske prebivalce. Nikjer jih ni. Nehote poskušava razvozljati vzroke, ki naj bi nama pojasnili to praznino. Morje je čisto mirno, ni morskih tokov in bučnih valov, ki bi ga »zračili«. Ko brskava po blatu, naju kar duši. In že sva pri spoznanju: v najnižjih plasteh morske vode manjka kisika, zato na morskem dnu tudi ne more biti bujnega življenja in ga tudi ne bo, dokler bo tako.

Ko se je odmaknilo nekaj milijonov let v preteklost, sva spet v okolici Sorice in Danj. Razmere so se medtem menjale. Morsko dno pokriva zdaj precej svetlejšo apnenčevo blato. Pred nama se razprostirajo čudovito lepe trate morskih lilij, ki se v valujoči vodi sklanjajo s svojimi pisanimi čašami na visokih pecljih zdaj sem, zdaj tja. Kar med njimi se ugnezdiva, pozabiva na minule čase in ostaniva kako tisočletje pri njih v gosteh. Kmalu dodobra spoznava morske lilije in njihovo življenje. Vidiva tudi, kako starejši organizmi odmirajo, njihovi trdni deli kmalu po smrti razpadejo v tisočero drobnih ploščic in se pomešajo med apnenčevo blato. Mlade morske lilije poselijo izpraznjene prostore in to se ponavlja skozi tisočletja. Plast apnenčevega blata z trdnimi ostanki morskih lilij se debeli in v spodnjem delu že kamni.

Življenje na podmorskih tratih pa je precej enolično, saj morske lilije skoraj ne trpe v svoji sredi drugih prebivalcev. Le tu in tam se pritihotapi sem posamični glavonožec, školjka ali ramenonožec in kot izgubljen tava

sem in tja. Vendar tudi trate morskih lilij ne zaljšajo vsepovsod morskega dna, še več je prostora, kjer se useda le sivo apnenčevo blato. Po njem lazijo redki glavonožci, školjke in ramenonožci. V vodi lebdi vse polno korenonožcev, ki naju navdušujejo s svojimi lepimi iglastimi skeleti, ki precej prispevajo pri nastajanju kamnine.

Ko spet minejo milijoni let, tudi to življenje zgine, njihovi redki ostanki pa že kamné pod nama. Na morskem dnu se spet useda v veliki meri glineno blato, ki ga od časa do časa zamenja apnenčevo blato. V morju srečava vse polno čudovito lepih korenonožcev s kremenastimi ogrodji. Ko mešava po apnenčevem blatu, vidiva, da je tam že vse polno njihovih poginulih ostankov. Korenonožci so v zgornjejurskem morju današnje loške pokrajine skoraj še edini prebivalci. Tako sva dočakala konec okoli 45 milijonov let trajajoče jurske periode.

V jurskem morju sva srečala le malo organizmov, če se spomniva na permske ali triasne čase. Pomanjkanje okamnin in skoraj enak razvoj ali zelo podoben razvoj jurskih in krednih horizontov povzročata tudi geologom kar precejšnje težave. To velja posebno za kamnite skladovnice sivih in rdečkastih apnencev z roženci, v katerih ni s prostim očesom vidnih organizmov. V krednih plasteh so navadno številne drobcene praživalce, v jurskih pa še teh ni ali so izredno redke.

Vse kaže, da je sledilo sedimentaciji zgornjetriasnih temnih apnencev, dolomitiziranih apnencev in dolomitov s precej kremenice in z roženčevimi gomolji (železniški apnenci in dolomiti) v širši okolici Železnikov brez vrzeli usedanje glinenolapornega blata. Potemtakem na meji med triasno in jursko periodo na tem prostoru ni bilo nobenih posebnih sprememb. Morje je tod okoli valovilo še naprej, postajalo pa je čedalje manj karbo-natnega materiala. Čim bolj se je čas odmikal od triasno-jurske meje, tem bolj glineno blato se je usedalo. Tako okolje pa ni nudilo ugodnega življenjskega prostora prebivalcem morskega dna. Na dnu morja je bilo premalo kisika in zato v modro sivih glinenih skrilavcih tudi ni okamnelih živalskih ostankov. Kaže tudi, da se je usedanje temno sivega oziroma črnega glinenega blata nadaljevalo zelo dolgo časa brez večjih sprememb, morda kje tja do konca jurske periode. Od časa do časa se je vmes usedalo tudi apnenčevo blato.

Na zgornjem Selškem imamo iz jurske periode pretežno modro sivi ali skoraj črni glineni skrilavec z zelo drobnimi sljudnimi luskeci. Danes nahajamo na mnogo krajih na površju različno debele plošče te enolične kamnine, v kateri pa doslej še nismo našli niti ene okamnine. Že okoli 100 let pa je tega, ko so spoznali, da je kamnino mogoče obdelovati v strešne ploščice, ki dajejo dobro kamnito streho. Nastali so skrilolomi, v katerih so v zadnjih dveh desetletjih preteklega stoletja in v letih pred prvo svetovno vojno nalomili precej skrila. Največji skrilolom se je razvil pod Greblolim vrhom, v strminah nad Zalim logom. Tam so delali še po drugi svetovni vojni, niso pa mogli dolgo kljubovati cenejšim industrijskim izdelkom za pokrivanje streh.

Skrilavec v okolici Zalega loga je bil toliko pomemben in poznan, da mu je avstrijski geolog F. Kossmat dal ime zaliloški strešni skrilavec. To ime se je še danes obdržalo v geološki literaturi. Skrilolomi so opuščeni, in dandanes le še črne kamnite strehe številnih domačij po vaseh in za-

selkih na zgornjem Selškem pričajo o nekdanji živahni skrilarski obrti. (Več o njej v Loških razgledih II, 1955, str. 81—84.)

Skrilavec vsebuje tu in tam nekaj več kremenice in lahko preide celo v kremenasti skrilavec. V bližini zgornjetriasnih železniških apnenecv in dolomitov so tudi med zalološkimi skrilavci še apnenčeve plasti ali leče, večkrat pa opazujemo v kamnini vse polno belih kalcitnih žil in žilic. Zalološki skrilavec pa je bil svojčas gospodarsko pomemben tudi zaradi manganove rude, ki so jo približno od leta 1815 pa do okoli leta 1885 kopali na severnem pobočju Vancovca, to je južno od Železnikov. Rudo so kopali tudi nad Smolevo in v grapi Šoštrnice blizu Jesenovca. Orudeneli skrilavec pod Vancovcem vsebuje po starih podatkih skoraj 30 % mangana in nekaj več kot 10 % železa. Debel je od 1 m do 2 m, le redko čez 2 m. Večkrat se stani, pa spet odebeli in se izklinja. V rudni plasti so tudi jalovi vložki. Rudo so s pobočja Vancovca na saneh spravljali v dolino, prav tako pa tudi skril izpod Greblovega vrha. Ponekod je v skrilu tudi nekaj več železovih hidroksidov, vendar le-ta gospodarsko ni zanimiv. Skrilavci z manganovimi spojinami se pojavljajo v jurskih plasteh še tu in tam drugod po loškem ozemlju, vendar nikjer v večji množini.

Danes še ne poznamo natančneje starosti manganovih skrilavcev. Manjkajo nam vodilne okamnine, ki bi pojasnile, v katero stopnjo jurskega sistema naj jih uvrstimo. Če bi se pokazalo, da so se manganovi skrilavci usedali prav takrat, kot so nastajali manganovi skrilavci pod Begunjščico, bi zvedeli povrh še njihovo starost.

To bi bila toarcijska doba ali vrhnji del spodnjajurske periode. Skrilavci pod orudenelimi plastmi bi bili potem spodnjajurski, plasti nad njimi pa iz srednjajurske epohe (doggerja), vrhnje pa mogoče celo iz zgornjajurske periode (malma).

Že F. Kossmat je izdvojil nad Zgornjimi Danjami majhno krpo drobljivih črnih ali rdečkasto rjavih glinenih skrilavcev, kakršne je dobil na Črni prsti in jim po njej dal tudi ime. Med skrilavcem so včasih drobne apnenčeve pole z roženci in manganovimi oksidi. Skrilave kamnine nad Zgornjimi Danjami spremlja apnenec z drobnimi ostanki pecljev morskih lilij. To so ostanki nekdanjih pisanih podmorskih trat. Tudi nad Zgornjo Sorico so ploščnati apneneci z roženci in vmes apneneci z ostanki morskih lilij. Enake kamnine grade Lajnar (1547 m) in Bohinjski greben naprej proti Kobli. V pobočnem grušču pri Sorici so dobili glavonožca iz rodu Harpoceras, na Bohinjskem grebenu pa tudi redke školjke in ramenonožce. Vse omenjene kamnine nad Danjami in Sorico in na Lajnarju so iz spodnjega dela jurskega sistema. Na južnem pobočju Lajnarja seže na Selško še nekaj malega pisanih (sivi, rdečkasti, zelenkasti) glinenih skrilavcev, ki jih spremlja apnenčev pas z roženci. Te kamnine so že mlajše, vendar bo le malokdo prišel do njih.

Skoraj gotovo so enako stari tudi sivi, rožnati in sivkasto rožnati ploščnati apneneci s sivimi ali rožnatimi roženci na južnem in severnem pobočju Sv. Miklavža. V njih pa mi doslej še ni uspelo najti okamnini niti s prostim očesom niti pod mikroskopom v tankih zbruskah. Skoraj povsod drugje pa so bili jurski skladi v novem zemeljskem veku odstranjeni in danes imamo na površju različno stare triasne in celo permske plasti. Če smemo pri ugotavljanju starosti vsaj malo zaupati podobnosti kamnin, imamo enake

jurske plasti marsikje v Julijskih Alpah, posebno v bohinjškem kotu. Tamkajšnje ploščnate apnence z roženci lahko primerjamo tudi s ploščnatimi apnenci z roženci v okolici Škofje Loke, ki jim danes še ne vemo z okamninami dokazane starosti.

Zusammenfassung

VERSTEINERTES LEBEN IM BERGLAND VON ŠKOFJA LOKA V

Der Autor führt den Leser durch die Jura-Zeit im Gebiet des Berglandes von Škofja Loka, bespricht die damalige Lebewelt und führt die Jura-Gesteine dieses Gebietes vor. Besonderes Interesse verdienen die Mangan- und Eisenerze führenden Dachschiefer von Zali log, die im vergangenen Jahrhundert auch abgebaut wurden. Auch ebenflächig spaltende Dachschiefer wurden an mehreren Stellen gebrochen und besonders in der Selška dolina, dem Tal der Selška Sora, verwendet.